NEPLUVI
2010

Inhoud

1	Duurzaam geproduceerd pluimveevlees	4
2	Kwaliteit	8
3	Voedselveiligheid	12
4	Dierenwelzijn	18
5	Gecontroleerd en gecertificeerd	22
6	Uitbraken dierziekten	26
7	Wereldhandel	28
8	Samenwerking	30

NEPLUVI

Jan Odink, *voorzitter NEPLUVI*

VOORWOORD

Graag bieden wij u het jaarverslag van NEPLUVI aan met de activiteiten die we voor onze leden hebben mogen uitvoeren in 2010. Zoals u kunt lezen, waren de resultaten weer opmerkelijk en als u daarover opmerkingen heeft, horen wij dat vanzelfsprekend graag. Ook onze vernieuwde website www.nepluvi.nl biedt u volop interessante informatie.

2010 was het eerste jaar in ons nieuwe kantoor aan de Kokermolen te Houten. Daar werken we prettig en efficiënt met onze collega's van het sociaal secretariaat en de Anevei.

2010 was ook het jaar, waarin uw voorzitter op verzoek van alle leden van de Europese pluimveevleesorganisatie a.v.e.c. tot hun president werd gekozen. De beïnvloeding van het beleid kan hierdoor niet alleen nationaal, maar ook in EU-verband worden geïntensiveerd door de directe contacten met de EU-commissie en de relevante Eurocommissarissen.

De goede samenwerking met onze ministeries, de regering, de NGO's, de onderzoeksinstellingen en alle partijen uit het PPE hebben we weer zeer op prijs gesteld.

Tot slot willen wij u als secretariaat danken voor uw inbreng in de werkgroepen, de commissies en de verschillende bestuursvergaderingen én voor de individuele contacten. Deze wisselwerking is namelijk noodzakelijk voor ons functioneren.

1

DUURZAAM GEPRODUCEERD PLUIMVEEVLEES

De Nederlandse pluimveeverwerkende industrie heeft in 2010 aandacht besteed aan tal van zaken die te maken hebben met duurzame productie. Bij de verschillende onderdelen van het productieproces is er oog voor Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO). De sector produceert in de eerste plaats voor haar afnemers en daarmee voor de consument. Er zijn echter ook tal van zaken die de in dat verband geformuleerde wensen overstijgen. Het gaat dan vooral om zaken die samenhangen met de vanuit de samenleving gestelde eisen. Soms komen de eisen van de afnemer/consument en de eisen vanuit de samenleving samen, zoals bij verbreding van het assortiment met extra maatregelen op het gebied van dierenwelzijn. Soms gaan de eisen en de activiteiten verder dan de directe vraag van de afnemer, zoals bij milieu en arbeidsomstandigheden.

Bij een deel van de samenleving is al bekend dat kip, dankzij de beperkte CO_2-footprint en het relatief geringe beslag op landbouwareaal, een zeer duurzaam vleesproduct is. Veel duurzamer dan een aantal andere vleessoorten en zelfs duurzamer dan menig vleesvervanger. Dit was voor de sector echter geen reden om zich in 2010 niet verder in te spannen op milieugebied. In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan deze inspanningen en in de volgende hoofdstukken staan diverse andere duurzaamheidaspecten centraal.

Meerjarenafspraak energie-efficiëntie (MJA)

De vleesverwerkende industrie, waaronder de pluimveeverwerkende industrie, heeft in een convenant met de overheid afspraken gemaakt om een vermindering van het energieverbruik te realiseren. Als langetermijndoelstelling is een reductie in energieverbruik van 2% per jaar en 30% in de periode van 2005 tot 2020 geformuleerd.
De vleesverwerkende industrie heeft al een behoorlijke reductie in energieverbruik bereikt en in 2010 is dankzij procesmaatregelen en ketenprojecten een besparing van respectievelijk 2,2 en 3,3% gerealiseerd. Daarnaast is sprake van een zeer gunstige ontwikkeling wat betreft het gebruik van duurzame energie.

DUURZAAM GEPRODUCEERD PLUIMVEEVLEES

Deelnemende bedrijven stellen, aan de hand van een Energie Verbruik Analyse (EVA), een Energie Efficiency Plan (EEP) op, waarin is weergegeven waarop men zich de komende jaren richt. Het op basis van de EEP's opgestelde Meer Jaren Plan (MJP) 2009-2012 laat als doelstelling een verbetering in energie-efficiency zien van 12,5% (2012 t.o.v. 2008). Het verwachtingspatroon ligt in deze jaren daarom hoger dan volgens de langetermijn-doelstelling moet worden gerealiseerd.
De aan MJA deelnemende bedrijven kunnen rekenen op ondersteuning bij het nakomen van hun verplichtingen ten aanzien van de milieuregelgeving en hebben hiermee een belangrijk voordeel. Omdat doorgevoerde maatregelen met een redelijke terugverdientijd leiden tot reductie van het energieverbruik, wordt de kostprijs-ontwikkeling bij de deelnemende bedrijven bovendien gunstig beïnvloed.
In 2010 is een routekaart opgesteld, op basis waarvan maatregelen voor de middellange en de lange termijn nader worden uitgewerkt. Het doel is duidelijk te krijgen waar door de inzet van nieuwe technieken nog winst te behalen is en wat daarvoor gedaan moet worden om op termijn nog meer, duidelijk energiebesparende maatregelen te kunnen doorvoeren.

Personeel en arbeidsomstandigheden

In 2010 heeft NEPLUVI zich ingezet om, door wijziging van de collectieve arbeidsovereenkomst (cao), meer flexibiliteit mogelijk te maken. Flexibiliteit is van belang om goed te kunnen inspelen op de vraag naar verse producten bij veranderende openingstijden van winkelbedrijven. Hierbij gaat het vooral om de be- en verwerkende bedrijven die op het juiste moment willen kunnen leveren. Flexibiliteit - en daarmee het werken op niet gangbare momenten (avond en/of weekeinde) - blijkt in een aantal gevallen ook veel beter aan te sluiten bij de wensen van het personeel. Een alternatief om flexibel te kunnen werken, is het inhuren van personeel. Van die mogelijkheid wordt nu in voorkomende gevallen gebruik gemaakt. De werkingssfeer van de cao voor pluimveeverwerkende bedrijven moet overigens wel goed aansluiten bij de cao voor de uitzendbranche. Voor het moment waarop de cao voor de pluimveeverwerkende bedrijven voor de uitlener van toepassing is, moet bijvoorbeeld hetzelfde percentage 'werkzaam in de branche' worden gehanteerd, in zowel de cao voor de pluimveeverwerkende industrie als in de cao voor de uitleenbedrijven. NEPLUVI wil daarom aansluiten bij het door de vakbonden met de Stichting voor de Arbeid gesloten STAR-akkoord.
Daarnaast vinden de in NEPLUVI verenigde werkgevers scholing van personeel van groot belang. Enerzijds omdat de aan de productie gestelde eisen zeer serieus genomen worden, steeds specifiekere kennis wordt gevraagd en hiervoor goed opgeleid personeel nodig is. Anderzijds omdat de regelgeving steeds vaker eisen stelt aan de scholing van personeel. De werkgevers vinden het daarom erg belangrijk dat de financiële situatie van het scholingsfonds wordt verbeterd. Het werk in de pluimveeverwerkende industrie is een vak om trots op te zijn. Een vak waarvoor het personeel over voldoende kennis en vaardigheden dient te beschikken en dus ook goed moet worden opgeleid.
Het is in 2010 niet gelukt om met de vakbonden goede afspraken te maken over deze onderwerpen. ■

2

KWALITEIT

Productkwaliteit staat bij de Nederlandse pluimveeverwerkende industrie hoog in het vaandel. Pluimveevlees wordt door de consument bijzonder gewaardeerd. Deze waardering blijkt uit de steeds verder toenemende populariteit. De 'kwaliteit' van het van de Nederlandse slachterijen afkomstige pluimveevlees als zodanig staat eigenlijk niet ter discussie. Die wordt algemeen als goed gewaardeerd. Wél bestaat er enige variatie in waardering van producten, die afkomstig zijn van op verschillende manieren geproduceerd pluimveevlees. Voor een belangrijk deel wordt de waardering beïnvloed door de wijze waarop men het pluimveevlees wil bereiden en voor een deel wordt deze bepaald door de eisen die aan de wijze van produceren worden gesteld. Op culinair gebied kan bijvoorbeeld worden gekozen voor vlees afkomstig van dieren die met ander voer gevoerd zijn of een langzamer groeiproces hebben doorgemaakt. Langzame groei gaat bijna altijd samen met andere kwaliteitsaspecten, zoals de waardering van de wijze van houden voor het dierenwelzijn. Dat laatste aspect kan natuurlijk ook primair de keuze van de horeca en van de consument bepalen.

Innovatieve ontwikkelingen: verdoven

De kwaliteit van het Nederlandse pluimveevlees moet onberispelijk zijn én blijven. De wijzigingen in de Europese regelgeving wat betreft de voor de elektrisch-waterbadverdovingsmethode gehanteerde normen, die vanaf 2013 toegepast dienen te worden, kunnen bijvoorbeeld bloedingen veroorzaken. Het betreft eigenlijk alleen een optisch kwaliteitsaspect, dat echter wel grote gevolgen heeft voor de afzetmogelijkheden van het pluimveevlees. Bij de ontwikkeling van nieuwe verdovingssystemen krijgt een dergelijk aspect dan ook alle aandacht. Het verdoven moet zó goed zijn dat daarover geen discussie is, maar het product moet er wel mooi uitzien zodat de verkoop niet stagneert. Deze nieuwe normen moeten in Nederland al eerder worden toegepast. In 2010 heeft NEPLUVI veel aandacht besteed aan de begeleiding van de ontwikkeling van nieuwe verdovingstechnieken. Deze ontwikkeling kost wel meer tijd dan NEPLUVI wenste, maar het gaat de goede kant op. Eind 2010 is de verwachting dat er in 2011 een nieuwe methode voor het elektrisch verdoven van pluimvee wordt geïntroduceerd.

Innovatieve ontwikkelingen: producten

De sector speelt goed in op de wijzigende vraag van de consument, waarbij 'gemak' en 'snel te bereiden' belangrijke aandachtspunten zijn. Daarnaast worden ook steeds vaker extra eisen gesteld aan de wijze waarop de dieren worden gehouden of gevoerd. Door productinnovaties worden de keuzemogelijkheden van consumenten verruimd.
Soms zijn de wensen vanuit de consument of vanuit de samenleving tegengesteld en het is voor de consument zeer moeilijk daarover goede, onafhankelijke voorlichting te krijgen. Zo is langzamere groei een aspect dat verschillende belangenorganisaties op het gebied van dierenwelzijn als positief waarderen. Daar staat tegenover dat langzame groei minder gunstig is voor de CO_2-footprint en het benodigd landbouwareaal dan de groei van het standaard vleeskuiken. Bovendien is het door de lagere omzetsnelheid en het hogere voerverbruik duurder. Buitenuitloop wordt in het kader van dierenwelzijn als gunstig gewaardeerd, terwijl het met het oog op voedselveiligheid en diergezondheid als ongunstig moet worden gezien, zeker als dat onbeschermd plaatsvindt. De keuze van de consument bepaalt uiteindelijk in welke richting de productie zich zal bewegen: méér van het één of méér van het andere.

Tussensegment

In 2010 heeft de 'Marktontwikkeling verduurzaming dierlijke producten', ofwel het 'tussensegment', volop aandacht gekregen van NEPLUVI en heeft de sector hiervan werk gemaakt. In het kader van dit met de Nederlandse overheid gesloten convenant wordt extra aandacht besteed aan pluimveevlees dat met een plus op het gebied van dierenwelzijn wordt geproduceerd. Die plus heeft dan veelal betrekking op een langzamere groei, meer ruimte en/of op een overdekte buitenuitloopmogelijkheid. Het prijsverschil ten opzichte van de gangbare productie wordt bij deze ontwikkelingen ingeschat als niet te zeer belemmerend om een voldoende groot marktaandeel te verwerven. Een voldoende groot marktaandeel is nodig om de ontwikkeling technisch mogelijk te maken, op een manier dat het in financieel opzicht ook kan. De ontwikkelingen vinden plaats in nauwe samenspraak met retailers en er worden afspraken gemaakt over de afzet. De retailers maken hiervoor in eerste instantie een inschatting in hoeverre hun klanten een bepaald product wensen. Uiteindelijk zal het koopgedrag van de consument bepalend zijn; groeit het marktaandeel, blijft het gelijk of is er onvoldoende interesse? De consument geeft door gemaakte keuzes aan wat hij wenst en wil betalen voor extra productspecificaties op het gebied van dierenwelzijn. De totale productie in het tussensegment is in 2010 gegroeid, maar blijft nog steeds een heel kleine markt. De groei gaat ten koste van de standaardproductie en niet ten koste van reeds bestaande producten met een plus op het gebied van dierenwelzijn, zoals biologisch en scharrel. Er lijkt dus enige ruimte in deze markt te zijn voor producten met een plus op het gebied van dierenwelzijn en de verwachting is dat dit nog verder zal doorgroeien. ■

3

VOEDSELVEILIGHEID

Voedselveiligheid is voor de consument van zeer groot belang. De producent wil geen producten op de markt zetten die schadelijk zijn voor de gezondheid. Onzekerheid over de veiligheid van pluimveevlees zal bovendien direct leiden tot verminderde aankoop. Daarom is voedselveiligheid veel belangrijker dan andere kwaliteitsaspecten. De consument wil kip, omdat het gezond en lekker is en zodra er twijfel over het aspect 'gezond' ontstaat, stagneert de verkoop. Vanzelfsprekend is voedselveiligheid voor NEPLUVI een belangrijk onderwerp, waaraan ook in 2010 de nodige aandacht is besteed.

Voedselveiligheid van pluimveevlees heeft betrekking op micro-organismen en ongewenste stoffen die een risico vormen voor de gezondheid van de consument. Micro-organismen kunnen een risico vormen voor de (volks)gezondheid, als ze ziekteverwekkend zijn. Ze kunnen daarnaast resistent zijn tegen antibiotica en zo, in bepaalde gevallen, een risico voor de volksgezondheid vormen. Restanten van diergeneesmiddelen vormden in het verleden een belangrijk aandachtspunt. De kans op residuen is, mede door de aanpak vanuit de pluimveeslachterijen, echter al jaren geen onderwerp meer dat in de publieke belangstelling staat. De slachterijen houden zelf de vinger aan de pols door goed te controleren op de aanwezigheid van residuen. Het gebruik van diergeneesmiddelen als zodanig is gedurende het verslagjaar echter volop in de belangstelling gekomen vanwege mogelijke volksgezondheidsrisico's door uit dierlijke reservoirs, zoals de pluimveehouderij, afkomstige resistentie.

Resistente micro-organismen en het gebruik van antibiotica

Al decennialang is bekend dat er resistentie tegen bijvoorbeeld in de gezondheidszorg en de diergeneeskunde gebruikte antibiotica ontstaat. Al even zolang wordt voor bedrijfsmatig gehouden pluimvee bijgehouden hoe deze resistentieontwikkeling verloopt. Daarnaast kan door middel van een antibiogram worden bepaald waarvoor een kiem gevoelig is. Hierdoor kan het juiste antibioticum worden ingezet voor de behandeling van een ziekte. Een systematiek die in de diergeneeskunde algemeen wordt toegepast, zeker als een behandeling niet effectief lijkt te zijn.

In de humane gezondheidszorg ontstaan, bijvoorbeeld door het (internationale) gebruik van antibiotica in combinatie met het vele reizen van de mens, steeds meer problemen met multiresistente kiemen. Een aantal bacteriën is niet alleen ziekteverwekkend voor de mens, maar bovendien resistent tegen de meeste - in enkele gevallen zelfs alle - bekende antibiotica. De humane gezondheidszorg in Nederland is daarom al langere tijd zeer terughoudend met het gebruik van antibiotica. Onze gezondheidszorg is overigens veel terughoudender dan de gezondheidszorg in veel andere EU-lidstaten en zeker dan die in veel landen buiten Europa.
In de dierhouderij zijn resistente bacteriën aangetroffen die lastig te onderscheiden zijn van bacteriën die problemen bij de mens veroorzaken, zoals een diergerelateerde Staphylococcus-soort: Methicilline Resistente Staphylococcus Aureus (MRSA). Recenter is een vorm van resistentie onder de aandacht gekomen die tussen verschillende soorten bacteriën kan worden overgedragen. Hierdoor vormt deze resistentievorm potentieel een veel groter risico. In het laatste geval gaat het om Extended Spectrum Beta Lactamase (ESBL). Bovendien blijken er overeenkomsten te zijn tussen de waarnemingen bij de mens en de waarnemingen in pluimvee en komt ESBL onder pluimvee relatief vaak voor.
De ontwikkelingen zijn aanleiding om een veel sterker restrictief gebruik van antibiotica in de pluimvee-houderij na te streven dan tot dat moment gangbaar was. Het NEPLUVI-bestuur wil de terugdringing van het antibioticumgebruik in de pluimveehouderij waar mogelijk steunen, danwel stimuleren. NEPLUVI heeft daaraan in 2010 bijgedragen door mee te denken in de diverse, hiervoor in het leven geroepen werkgroepen. Daarnaast hebben de NEPLUVI-leden een actief beleid richting de toeleverende pluimveebedrijven ingezet om het gebruik van antibiotica terug te dringen. NEPLUVI is ervan overtuigd dat het antibioticagebruik in de vleespluimveehouderij aanzienlijk kan worden verminderd en heeft er vertrouwen in dat een aanzienlijke reductie zal worden gerealiseerd.
NEPLUVI wil verder gaan en ziet ook graag dat de werkwijze voor het houden van vleespluimvee zo wijzigt dat deze minder afhankelijk wordt van het antibioticagebruik voor de behandeling van ziekten. Bijvoorbeeld door het nemen van maatregelen of het hanteren van werkwijzen die beter passen bij de behoefte van de dieren op elk moment en daarmee een verhoging van hun weerstand tot gevolg hebben, zodat zij niet ziek worden.
NEPLUVI heeft gepleit voor extra onderzoek naar dergelijke maatregelen en is verheugd over de op dit gebied genomen initiatieven. De komende tijd zal nog veel meer moeten gebeuren om dit probleem en de mogelijk nog volgende resistentieproblemen het hoofd te bieden. In de humane gezondheidszorg groeit het resistentieprobleem in en buiten ziekenhuizen razendsnel. Het is ongewenst dat daaraan vanuit de dierlijke productie ook wordt bijgedragen. Daarom moet worden gestreefd naar een pluimveehouderij die eigenlijk volledig zonder gebruik van antibiotica moet kunnen functioneren.

Ziekteverwekkende micro-organismen

Op pluimveevlees aanwezige micro-organismen kunnen de mens bereiken door kruisbesmettingen in de keuken als niet netjes met het vlees wordt gewerkt of door het eten van rauw of niet goed gegaard vlees. Er zijn micro-organismen die voorkomen bij pluimvee en ook ziekte bij de mens kunnen veroorzaken. Deze kunnen, zeker bij verzwakte mensen in de samenleving, voor problemen zorgen.
NEPLUVI richt zich beleidsmatig op de kiemen, die relevant kunnen zijn voor de volksgezondheid. NEPLUVI zou de kruisbesmettingen door onvoldoende hygiëne in de keuken graag willen voorkomen, ook omdat dit voor de overdracht van bijvoorbeeld ESBL van belang is, maar beseft dat dit een bijna onmogelijke opgave is. Consumenten zijn namelijk moeilijk op te voeden en het is zelfs mogelijk dat zij, door de verder toenemende veiligheid van het pluimveevlees, steeds slordiger gaan werken.
Daarom wordt niet alleen voorlichting gegeven over goede keukenhygiëne, maar wordt vooral gestreefd naar een verdere verlaging van risico's door een vermindering van de aanwezigheid van mogelijke ziekteverwekkers.
Er is veel aandacht voor Salmonella en dan met name voor de typen die relevant zijn voor de volksgezondheid: S. enteritidis (S.e.) en S. typhimurium (S.t.). Mede door de inzet van NEPLUVI beperkt de Brusselse regelgeving zich bij de eisen voor 'vers' pluimveevlees (pluimveevlees dat niet is verhit tot 'product' of bewerkt is tot een rauwe 'bereiding'), tot deze voor de volksgezondheid belangrijke typen. NEPLUVI meent dat het mogelijk is om problemen bij de mens door salmonella via in Nederland geslacht pluimveevlees nagenoeg volledig te kunnen voorkomen. Doel van NEPLUVI is om dit te bereiken met een goed geborgde controle op de pluimveebedrijven en met gerichte maatregelen (verhitten van het vlees) op de pluimveeslachterijen, als er toch nog een S.e. of een S.t. op het pluimveebedrijf wordt aangetroffen. NEPLUVI spant zich in om dit vóór eind 2011 geregeld te krijgen.
Naast Salmonella krijgt ook Campylobacter veel aandacht vanuit NEPLUVI. In 2010 loopt het onderzoek in het kader van een eerste convenant met het ministerie van VWS ten einde. Dit onderzoek zal begin 2011 worden gerapporteerd. In het kader van dat onderzoek is gezocht naar mogelijke maatregelen om het risico op te hoge besmettingen met Campylobacter te verkleinen. Intussen zijn er ook gesprekken met de overheid om een tweede convenant af te sluiten, waarbij wordt gekeken naar de status van het slachtkoppel, als voorspeller van het risico op het vinden van Campylobacter op het eindproduct. Door samen te werken met het RIVM en de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht wordt zo goed mogelijk bepaald wanneer er sprake is van risico en wat er gedaan kan worden om dat risico te verkleinen. De resultaten kunnen uiteindelijk ook in het kader van een Europese discussie over dit onderwerp worden gebruikt.

Ongewenste stoffen

Voedsel moet veilig zijn. Ongewenste stoffen moeten worden uitgebannen door ze uit de productieketen te weren, zeker als het gaat om stoffen die schadelijk kunnen zijn voor de volksgezondheid. Het vinden van te hoge waarden dioxine in dierlijke producten heeft, ook als die waarden geen direct risico vormen voor de volksgezondheid, bijvoorbeeld grote gevolgen voor het consumentenvertrouwen in deze producten. Zelfs als het alleen andere diersoorten en legpluimvee betreft, kan een voedselschandaal veel effect hebben op het vertrouwen in pluimveevlees en daarmee op de consumptie hiervan.
Dat is eind 2010, met flinke naweeën in 2011, duidelijk geworden door het dioxineschandaal in Duitsland, dat zich gelukkig niet naar Nederland heeft uitgebreid. In Duitsland was er sprake van dioxine in technische vetten, vetten die niet voor gebruik in diervoeder of voedingsmiddelen bestemd of geschikt zijn, maar die wel in diervoeders terecht zijn gekomen. Opvallend is wel dat de vondst van dioxine in biologische leghennen niet tot een mediahype leidt. Blijkbaar is het vertrouwen in dat segment van dierlijke productie veel groter. Door het Duitse schandaal is de sector in Nederland nog verder gegaan met de garantiesystematiek rond diervoeder om de kans op een dergelijk incident hier verder te verkleinen.

Risk Plaza

Behalve de direct met vlees verband houdende risico's, zijn er ook risico's die te maken hebben met hulpstoffen en toevoegingen, zoals zout, kruiden en groenten. De pluimveeverwerkende industrie vraagt om veilige producten die te gebruiken zijn bij het maken van 'bereidingen' (rauw pluimveevlees waaraan ingrediënten zijn toegevoegd) of 'producten' (gegaard pluimveevlees waaraan ingrediënten kunnen zijn toegevoegd) en waarmee zij vervolgens zelf veilige producten op de markt kan zetten. Hiervoor is een garantiesystematiek ontwikkeld, die ook al in andere voedselproducerende sectoren wordt toegepast. Hierbij wordt efficiënt gebruik gemaakt van resultaten van onderzoeken die door de toeleverende industrie zijn uitgevoerd.
Dankzij het feit dat NEPLUVI zich heeft ingekocht in Risk Plaza, kunnen leden gebruik maken van deze database met gevarenanalyses en onderzoeksresultaten bij leveranciers. Hiermee kunnen leden gemakkelijk garanties verkrijgen over de veiligheid van gewenste toevoegingen. Bij haar controles accepteert de overheid (nVWA) Risk Plaza als systeem om aan de regelgeving op het gebied van voedselveiligheidsgaranties te kunnen voldoen. ■

4

DIERENWELZIJN

NEPLUVI heeft in 2010 op verschillende manieren aandacht besteed aan dierenwelzijn. In het kader van het convenant 'Marktontwikkeling verduurzaming dierlijke producten' met de overheid zijn dankzij goede samenwerking tussen de leden van NEPLUVI en grote marktpartijen in retail diverse producten met een plus op het gebied van dierenwelzijn ontwikkeld. Voorts is gewerkt aan een nieuw verdovingssysteem voorafgaand aan het doden. In hoofdstuk 2, kwaliteit, zijn deze twee onderwerpen ook behandeld, maar dan vanuit dat perspectief. NEPLUVI was daarnaast intensief betrokken bij de nationale invulling van de Welzijnsrichtlijn vleeskuikens.

Tussensegment

Een plus op het gebied van dierenwelzijn ten opzichte van de gangbare productie, maar niet zoals die voor biologisch wordt gehanteerd, wordt ook wel 'tussensegment' genoemd.
Een dilemma waarmee de sector regelmatig wordt geconfronteerd, is dat het doorvoeren van maatregelen invloed kan hebben op de concurrentiepositie. Als er afspraken te maken zijn en de markt die extra inspanningen beloont, is het doorvoeren van kostprijsverhogende ingrepen echter heel goed mogelijk. Dit is ook wat er in het kader van het convenant 'Marktontwikkeling verduurzaming dierlijke producten' gebeurt. Door middel van het convenant heeft de overheid ontwikkelingen in het tussensegment gestimuleerd. De sector is wel heel benieuwd of de consument de inspanning blijvend gaat belonen. Ook vraagt zij zich af of de gezamenlijke inspanning van pluimveevleesproducenten en grote retailers ervoor zorgt dat er blijvend veel meer pluimvee kan worden geproduceerd volgens productie-eisen met een plus op dierenwelzijnsgebied. De eerste aanwijzingen zijn in elk geval positief en het tussensegment groeit stevig, terwijl ook de biologische productie nog iets blijft doorgroeien.

Verdoven vóór doden

In alle bij NEPLUVI aangesloten pluimveeslachterijen - alle grote slachterijen en een enkele kleinere slachterij in Nederland - wordt het pluimvee voorafgaand aan het doden verdoofd. Overigens wordt ook bij het slachten volgens de halaleisen het pluimvee vóór het doden eerst verdoofd.
Vanwege discussies en vragen die over het elektrisch verdoven bestonden, heeft de sector al eerder het initiatief genomen om nieuwe ontwikkelingen te realiseren. In 2010 is hard gewerkt aan de verdere ontwikkeling. Hoewel deze ontwikkeling niet zo snel gaat als NEPLUVI wenst, worden vorderingen gemaakt. Duidelijk is geworden dat de apparatuur heel wat meer ontwikkelingstijd vraagt dan was voorzien. Uiteindelijk zal veel duurdere apparatuur nodig zijn dan op dit moment voor het elektrisch verdoven wordt gebruikt. De sector wil echter in de toekomst geen discussie meer hebben over het verdoven. Volgens de sector moet het verdoven 'gewoon goed' zijn. De voortgang van de ontwikkelingen wordt regelmatig besproken met zowel de onderzoekers op dit gebied als met de overheid. In 2010 is duidelijk geworden dat vooral de 'kop-directmethode' perspectief biedt.
De ontwikkeling van de 'kop-cloacamethode' lijkt helaas wat minder perspectief te bieden.

Welzijnsrichtlijn vleeskuikens

In 2010 moest de Welzijnsrichtlijn vleeskuikens (richtlijn 2007/43/EG) in Nederland zijn geïmplementeerd. Hiervoor worden bedrijven in Nederland die een bezetting tussen de 39 en 42 kg per m^2 hanteren, gecontroleerd op de extra parameter 'hakdermatitis'. Doel is om deze parameter later te vervangen door de parameter 'voetzoolleasies'. De betreffende parameter kunnen de pluimveeslachterijen, op verzoek van de pluimveehouder, scoren. De pluimveehouders zijn daarnaast verplicht informatie te verstrekken aan de slachterij en aan de Dienst Regelingen (DR). Begin 2010 is de regelgeving in Nederland geïmplementeerd. ■

5

GECONTROLEERD EN GECERTIFICEERD

De controle door het bedrijfsleven en de overheid is een niet meer weg te denken activiteit in de voedselproductieketen. De lat ligt hoog en komt steeds hoger te liggen. De Nederlandse pluimveeverwerkende industrie heeft de nodige systemen geïmplementeerd om aan alle gestelde eisen te kunnen voldoen. Eisen kunnen van afnemers komen of op basis van regelgeving worden gesteld. De overheid (wettelijke eisen of zelfs wettelijke taak) of private partijen (eisen in kwaliteitssystemen, productspecificaties) kunnen de controle uitvoeren. De pluimveeverwerkende industrie stelt op haar beurt eisen aan de leveranciers van dieren en overige grondstoffen. In het kader van kostprijsbeheersing en concurrentiekracht is het wel zaak dat alle controle- en certificeringsactiviteiten zo efficiënt mogelijk worden uitgevoerd.

Er zijn veel controle-instanties werkzaam voor de pluimveeslachterijen en voor de be- en verwerkende bedrijven. Daarnaast zijn er controlerende instanties die ook te maken hebben met de handel in slachtpluimvee en pluimveevlees. NEPLUVI heeft in de praktijk nauwelijks bemoeienis met de private controlerende en certificerende partijen. Vanuit de branchevereniging is er wel regelmatig overleg met vooral de toezichthouders van de overheid.

nVWA

De ambtenaren van de nVWA hebben een belangrijke taak op de pluimveeslachterijen. Op de pluimveeslachterijen is er in het kader van de vleeskeuring permanent een ambtenaar van de nVWA aanwezig. De pluimveeslachterijen hebben te maken met veel regelgeving waaraan voldaan moet worden. Taak van de nVWA is om te controleren of dat ook daadwerkelijk het geval is voor het deel van die regelgeving waarvoor zij met het toezicht is belast, zoals de Europese hygiëneregelgeving. Daarnaast is het voor alle NEPLUVI-leden belangrijk dat de regels op elke locatie op dezelfde wijze worden geïnterpreteerd en gehandhaafd. De sector wil niet dat er concurrentieverschillen ontstaan door verschillen op dit gebied en dat er discussie ontstaat over het al dan niet voldoen aan de regels. Ook is het van groot belang dat duidelijk is wat de regelgeving eist en hoe dat kan worden bereikt.
NEPLUVI hecht er aan goede afspraken voor haar leden te maken, zodat het doel van de regelgeving wordt gehaald en de uitvoering uniform is. Enerzijds wil NEPLUVI, daar waar ruimte is binnen de regelgeving en de algemene belangen op het gebied van onder andere voedselveiligheid, volksgezondheid en dierenwelzijn niet worden geschaad, die ruimte optimaal benutten. Anderzijds wil NEPLUVI dat goede afspraken worden gemaakt om bestaande risico's te voorkomen en er goed wordt gehandhaafd.

Dat neemt niet weg dat er op punten verschil van mening kan zijn en NEPLUVI vindt het belangrijk om hier in goed overleg uit te komen. In een enkel geval lukt dat niet en moet op een andere manier een oplossing worden gezocht. Dit is bijvoorbeeld het geval als gebruik wordt gemaakt van ongeschikte meetapparatuur zoals de zogenaamde 'meetkip' om de instelling van verdovingsapparatuur te controleren. Er worden dan zwaarwegende conclusies getrokken uit ondeugdelijke meetresultaten, die vervolgens weer leiden tot onterechte handhavingsactiviteiten. Door samen met de nVWA op te trekken, kan de sector de ingezette professionaliseringsslag, waarbij de sector haar eigen verantwoordelijkheden verdergaand wil invullen, ten volle benutten. Daarbij is het de kunst om de met certificering en controles samenhangende kosten zo goed mogelijk te beheersen en dubbel werk zoveel mogelijk te voorkomen.
Voor NEPLUVI blijft het overigens de vraag of het wel terecht is dat de politiek alle kosten van de VWA bij het bedrijfsleven heeft neergelegd. Dat is hoogst ongebruikelijk en dat beleid geldt bijvoorbeeld niet voor andere handhavingsdiensten van de overheid en daarmee dus niet voor andere sectoren. Bovendien is het ook principieel onjuist met het oog op de wens om een zo groot mogelijke efficiëntie van een dienst te realiseren. Ook in het buitenland is dat niet het geval en het benadeelt dus de concurrentiepositie van de Nederlandse industrie op de Europese interne markt.

Arbeidsinspectie

De Arbeidsinspectie voert inspecties uit om de veiligheid van de medewerkers in de pluimvee-slachterijen en de be- en verwerkende bedrijven te waarborgen. In 2010 is er aandacht geweest voor mes- en machineveiligheid. Op enkele plaatsen zijn tekortkomingen gesignaleerd. Een voorbeeld hiervan zijn de verplichte beschermkappen op machines, die er bijvoorbeeld voor schoonmaakwerkzaamheden worden afgehaald, maar soms niet worden teruggeplaatst omdat dit lastig is. Deze gevaarlijke situaties moeten natuurlijk worden voorkomen.
Er is wel vooruitgang geconstateerd in vergelijking met een eerdere inspectie en de gevonden resultaten waren vergelijkbaar met die in andere sectoren. Dat wil echter niet zeggen dat een en ander niet moet verbeteren.
De gevolgen van ongelukken kunnen zeer ernstig zijn en deze moeten dus worden voorkomen. In 2010 is door inspanningen van de sector de Arbo-catalogus tot stand gekomen als hulpmiddel voor de bedrijven om aan de eisen op Arbogebied te voldoen. In de Arbo-catalogus is in eerste instantie onder andere aandacht besteed aan mes- en machineveiligheid. In 2010 is er daarnaast campagne gevoerd om deze onderwerpen bij bedrijven en medewerkers onder de aandacht te brengen. In de toekomst wordt de Arbo-catalogus uitgebreid met andere onderwerpen op het gebied van gezondheidsrisico's voor medewerkers op pluimveevleesbe- en verwerkende bedrijven.
Een van de onderwerpen dat in dit verband aandacht zal krijgen is het onderwerp contactbesmettingen.

Milieu-inspectie

Op milieugebied loopt de Meerjarenafspraak energie-efficiëntie (MJA), zo kunt u ook lezen in hoofdstuk 1 van dit jaarverslag. De bedrijven die zich aan deze afspraak conformeren, voldoen ook aan een aantal, door de milieu-inspectie gecontroleerde eisen. Daarnaast is de IPPC-richtlijn van belang. In deze internationale richtlijn, gericht op controle op en preventie van vervuiling, is een aantal zaken geregeld en per sector uitgewerkt. In die uitwerking is er sprake van BAT's (beste beschikbare technieken), die zijn weergegeven in de BREF, het referentiedocument voor de beste beschikbare technieken. De voor de slachterijen geldende BREF is echter het eerste document dat hiervoor in dit verband is opgesteld. Dit document is niet op alle onderdelen juist en up-to-date. In de zware industrie zijn de BREF's al diverse keren geëvalueerd en herzien, waardoor ze veel bruikbaarder zijn.
Hierdoor ontstaan soms discussies op het moment dat een slachterij bijvoorbeeld wil investeren in nieuwe ontwikkelingen. NEPLUVI wil daarom dat de BREF voor de slachterijen tijdig wordt herzien. Het was de bedoeling dat dit in 2011 zou gebeuren, maar er zijn aanwijzingen dat dit naar achteren (mogelijk zelfs 2014) wordt geschoven. Omdat de BREF door wijzigingen in de IPPC-richtlijn nog belangrijker is geworden, moet deze snel worden herzien. In de tussentijd is het van belang dat de overheid vooral naar het doel van de richtlijn blijft kijken en genuanceerd met de huidige BREF blijft werken. ■

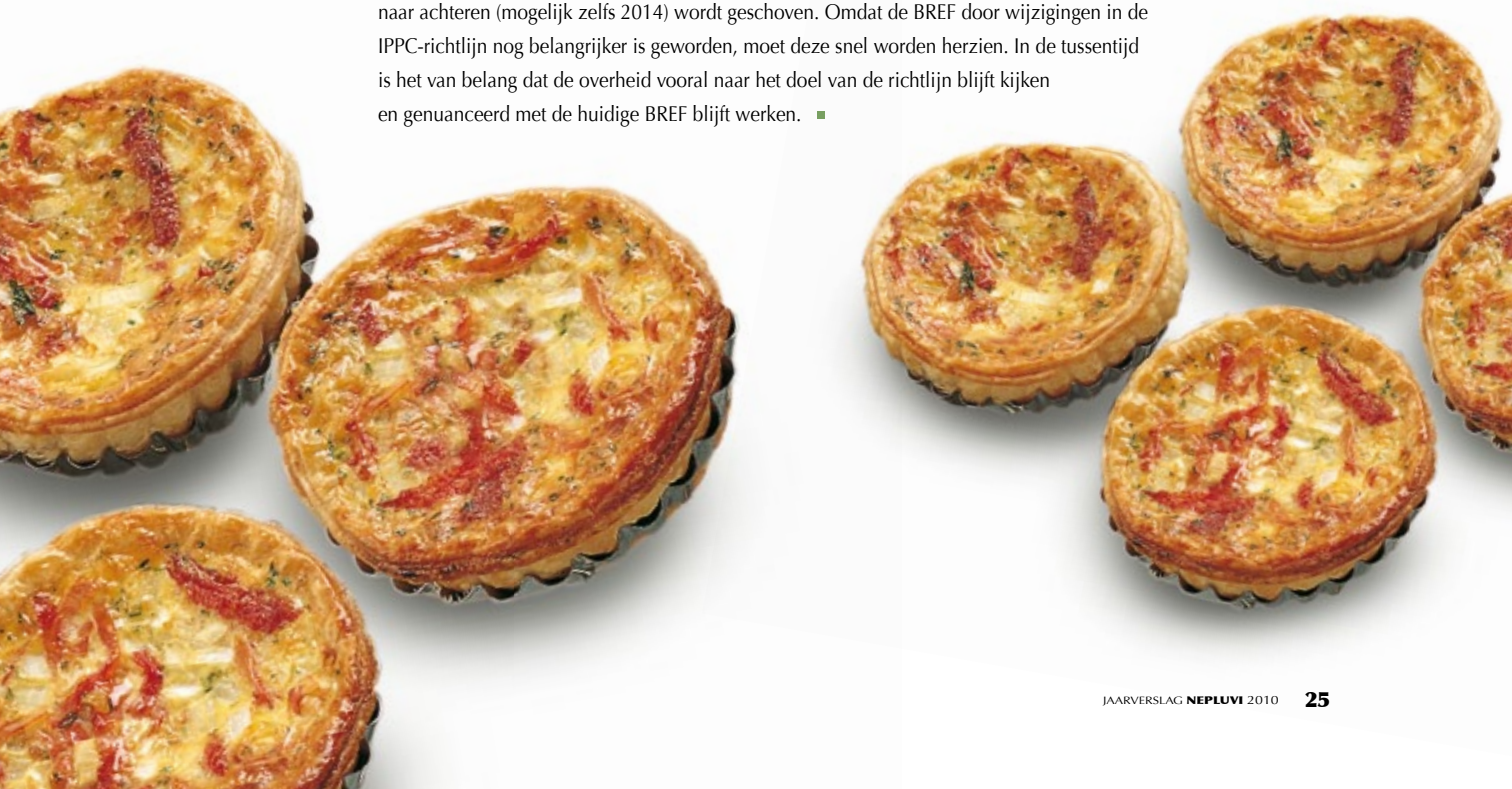

6

UITBRAKEN DIERZIEKTEN

Ook in 2010 zijn er regelmatig uitbraken van dierziekten geweest. Het bestaande risico in combinatie met het effect van deze uitbraken blijft reden tot grote zorg bij NEPLUVI. Enkele klassieke dierziekten steken weer regelmatig de kop op en zelfs kleine uitbraken van Laag Pathogene Aviaire Influenza (LPAI) kunnen grote gevolgen hebben.

In Nederland vinden weer regelmatig uitbraken van Coryza ('Acute snot') en Salmonella gallinarum plaats. Deze klassieke vogelziekten worden vooral aangetroffen bij leghennen die beschikken over onbeschermde buitenuitloop. Door de in de tijd gestegen vraag naar eieren uit productiesystemen met buitenuitloop is ook de kans op in- en versleep van deze klassieke vogelziekten weer toegenomen. Ook bestaat op dergelijke bedrijven het risico op een besmetting met (laag pathogene) aviaire influenza (AI). De gestegen vraag is te verklaren door het feit dat consumenten en NGO's ervan overtuigd zijn dat deze systemen beter zijn voor het welzijn van kippen. De op deze manier gehouden dieren zorgen echter, zeker als contact met wilde watervogels mogelijk is, voor een extra risico op de insleep van Aviaire Influenza. NEPLUVI maakt zich hierover grote zorgen en zoekt naar mogelijkheden om dit risico beheersbaarder te maken. Behalve LPAI zou zo ook een Hoog Pathogene Aviaire Influenza (HPAI) kunnen worden geïntroduceerd. In dat geval is er, behalve een grotere kans op verdere verspreiding, ook nog eens een direct risico voor de volksgezondheid. LPAI levert gelukkig geen direct risico op voor de volksgezondheid. Het indirecte volksgezondheidsrisico van LPAI is dat het kan muteren tot HPAI. De bestrijding van LPAI is dus gebaseerd op een voorzorgprincipe.

LPAI-uitbraak

De LPAI-uitbraak in Deurne in 2010 heeft geleid tot exportbeperkingen, die zijn ingesteld door een aantal derde landen. In een aantal gevallen geldt dit in het hele land en later voor een regio. Dat heeft in eerste instantie een exportstop naar een aantal derde landen tot gevolg, later kanalisatie. Het kan echter even duren voordat de beperkingen worden verminderd en tot die tijd kan er niet worden geëxporteerd naar de betreffende derde landen. Als het een 'vleespluimveedichte regio' betreft, kan het behoorlijk van invloed blijven op een goede vierkantsverwaarding van het slachtpluimvee. Bovendien is gebleken dat een enkel bedrijf de sector 'gevangen kan houden', doordat de schoonmaak- en desinfectieprocedures te lang duren. Voor dit laatste aspect heeft NEPLUVI extra aandacht gevraagd. Het betreffende bedrijf is zich vaak niet eens goed bewust van dergelijke gevolgen. Daarom wordt in PPE-verband nu extra voorlichting gegeven aan de betreffende ondernemers als zich een dergelijk probleem voordoet. ■

7

Voor de Nederlandse pluimveeverwerkende industrie is de wereldhandel van groot belang. Er is sprake van zowel kansen als bedreigingen. Voor een goede vierkantsverwaarding - het optimaal tot waarde brengen van alle onderdelen van het geslachte pluimvee - is het interessant om onderdelen te exporteren naar de plaatsen waar die het meest gewaardeerd worden. Zo komt het voor dat delen hier in Europa niet worden geconsumeerd, terwijl ze bijvoorbeeld in Azië als lekkernij op de markt worden gebracht. Anderzijds is de wereldhandel zeer bepalend voor het prijsniveau van heel veel pluimveevlees. Vooral veel diepgevroren pluimveevlees wordt internationaal verhandeld. Importen kunnen zeer verstorend werken op een gezonde productie, inclusief de prijsontwikkeling in Europa.

WERELDHANDEL

Level playing field

Wat betreft de importen is NEPLUVI van mening dat aan dezelfde eisen moet worden voldaan, zoals die ook gelden voor de Nederlandse of de andere Europese producenten. De eisen zouden eigenlijk niet gesteld moeten worden aan de wijze van produceren, maar aan wat er in Europa op de markt mag worden gebracht. Dan zou het probleem van oneerlijke concurrentie ook meteen zijn opgelost. Als NEPLUVI dit probleem tijdens overleg over deze punten aankaart, dan is de reactie dat dit nu eenmaal niet mogelijk is en dat is natuurlijk vreemd. Er mag blijkbaar wél worden geëist dat we hier op een bepaalde wijze moeten produceren, met eisen op het gebied van milieu, voedselveiligheid en welzijn, maar we mogen geen eisen stellen aan de producten die hier op de markt worden gebracht. Dat zou echter veel effectiever zijn. Het komt zelfs voor dat bij een verbod op een middel in de dierhouderij in Europa, dat zelfde middel hier in Europa wel voor derde landen mag worden geproduceerd en dat de hiermee in die derde landen voortgebrachte producten vervolgens niet mogen worden geweerd.

Marktontwikkeling

Nederland is van oudsher een sterk exporterend land op het gebied van agrarische producten en kennis. De landen waarnaar geëxporteerd wordt, ontwikkelen zich mede hierdoor in hoog tempo. In veel gevallen wordt dan ook een verschuiving in de export geconstateerd. In eerste instantie wordt bijvoorbeeld pluimveevlees geëxporteerd, later eendagskuikens en nóg later broedeieren. Tussendoor worden kennis en apparatuur geëxporteerd. Daardoor vindt langzaam een marktverschuiving plaats. Waar het in eerste instantie gaat om direct invulling geven aan de eiwitbehoefte in een land, zal in dat land een ontwikkeling plaatsvinden en gaat het daarna om het benutten van de eigen mogelijkheden om in die eiwitbehoefte te voorzien. Er vindt dus als het ware steeds een verschuiving plaats en er worden steeds nieuwe markten geopend, terwijl andere markten in belang afnemen.

Voor de sector zijn de economische belangen groot. De export is van belang om tot goede vierkantsverwaarding en concurrerende prijzen op de interne markt te komen. Juist omdat er import van met name de hier zo gewaardeerde dure delen plaatsvindt, is het van belang dat, naast de voordelen op het gebied van kwaliteit en het aanbieden van een vers product, de opbrengsten uit export goed zijn om die concurrentie te kunnen blijven aangaan. Het prijsverschil met de alternatieven uit import, die bijvoorbeeld bevroren worden aangeboden, mag niet te groot worden. Als het prijsverschil te groot wordt, dan spelen allerlei andere overwegingen bij consumenten immers minder en kopen zij wel producten, die volgens andere dan de Europese eisen zijn geproduceerd. ■

8

SAMENWERKING

Als branchevereniging werkt NEPLUVI samen met een groot aantal partijen in de productieketen, overheden en diverse belangenorganisaties. Er zijn contacten met vertegenwoordigers uit de primaire sector, retailers, dierenartsen, pluimveeservicebedrijven, diervoederindustrie, NGO's, vakbonden, werkgeversorganisaties, zusterorganisaties, onderzoeksinstellingen, het Productschap voor Pluimvee en Eieren, overheid, Europese Commissie en diverse uitvoerende diensten van de overheid. Daarnaast bestaan er internationale contacten om op Europees niveau (o.a. via de Europese belangenvereniging a.v.e.c.) en op wereldniveau (o.a. via de International Poultry Council) de stem van de Nederlandse sector te laten horen.

Als brancheorganisatie is het voor NEPLUVI belangrijk om haar stem namens de leden te laten horen waar dat nodig is en om voor hun belangen op te komen. Daarnaast is het van belang dat informatie over allerlei ontwikkelingen, mogelijkheden en kansen voor de leden beschikbaar komt. Voor diverse onderwerpen is het overleg georganiseerd via vaste vertegenwoordigers in diverse commissies en werkgroepen. Hiervoor wordt vaak gebruik gemaakt van personen werkzaam bij de bij NEPLUVI aangesloten bedrijven, die daarvoor door het NEPLUVI-bestuur zijn benoemd.

Overheid

Met verschillende ministeries, waaronder EL&I en VWS, worden over diverse onderwerpen goede contacten onderhouden. Een aantal onderwerpen is ook van politiek belang en hierbij is een goed contact met de betreffende beleidsafdelingen en beleidsmedewerkers van het verantwoordelijke ministerie van extra belang. NEPLUVI heeft enkele van dergelijke onderwerpen hoog op de agenda staan om vooruitgang te boeken en sluit de ontwikkelingen kort met het betreffende ministerie, dat daarover zo nodig de Kamer kan informeren. In andere gevallen is de overheid betrokken bij de ontwikkeling van Europese regelgeving en hecht NEPLUVI er aan haar visie te geven om op deze manier een bijdrage te leveren aan goede, evenwichtige en uitvoerbare regelgeving.

NGO's

Met enkele Niet-Gouvernementele Organisaties (NGO) worden contacten onderhouden. Eén van de NGO's die nauw betrokken is bij de pluimveesector, is de Dierenbescherming (DB). Met de DB is er enerzijds samenwerking, bijvoorbeeld als het gaat om het stimuleren van systemen met een plus op het gebied van dierenwelzijn. Anderzijds wil NEPLUVI niet dat zaken voor de Nederlandse sector bij wet worden geregeld, die voor andere partijen, zeker voor partijen die zonder belemmering de Nederlandse markt kunnen binnendringen, niet gelden. Ook is het soms lastig dat de DB vanuit haar eigen achtergrond alleen naar het thema welzijn kijkt in het brede palet aan duurzaamheidthema's, terwijl NEPLUVI met het oog op de toekomst beleidsmatig een veel bredere visie moet hanteren.

PBO's

In Nederland bestaat een structuur met Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisaties (PBO), zoals het Productschap voor Pluimvee en Eieren (PPE). Een structuur die regelmatig in de politiek ter discussie wordt gesteld, maar die ervoor zorgt dat een aantal onderwerpen op een goede en efficiënte manier wordt geregeld. Zonder PBO-structuur zou de overheid diverse onderwerpen zelf moeten regelen of zou er voor enkele onderwerpen niets geregeld worden. Binnen de pluimveevleessector bestaat veel draagvlak voor de PBO-structuur. De sector is blij dat er via deze structuur bindende afspraken kunnen worden gemaakt, waaraan bedrijven via een wettelijke basis kunnen worden gehouden. De sector heeft bijvoorbeeld de mogelijkheid om voor de bestrijding van bepaalde dierziekten of op voedselveiligheidsgebied afspraken te maken. Tenminste, zolang die afspraken niet strijdig zijn met de Nederlandse of de Europese regelgeving. NEPLUVI maakt zich bijvoorbeeld sterk voor een aanpak van S.e. en S.t. die verder gaat dan de eisen in de Europese regelgeving, waardoor enerzijds de kans op het moeten terughalen van besmet vlees tot nagenoeg nul wordt gereduceerd, terwijl anderzijds het voedselveiligheidsrisico voor de consument tot nagenoeg nul wordt teruggebracht. Dit onderwerp moet in 2011 verder worden uitgewerkt en dat kan binnen de PBO-structuur. ■

BESTUUR

Het bestuur van NEPLUVI bestaat per 31 december 2010 uit de volgende leden:

B.J. Odink voorzitter
P. Poortinga vicevoorzitter
H.R. Benedictus secretaris
G.F. van den Bor penningmeester
J.E. Eskes
R. Hengeveld
G.J. Tomassen
W.K.T. van der Meer
H.J. van de Vecht

SECRETARIAAT

Het secretariaat van NEPLUVI bestond per 31 december 2010 uit de volgende medewerkers:

Jan Odink voorzitter
Peter Vesseur algemeen secretaris
Mark den Hartog beleidsmedewerker
Maarten Moes tijdelijk beleidsmedewerker
Carla Besselink secretaresse

LIJST VAN AFKORTINGEN

AI	aviaire influenza
ARBO	arbeidsomstandigheden
a.v.e.c.	Association of Poultry Processors and Poultry Trade in the European Countries
BAT	Best Available Techniques: Best Beschikbare Technieken
BREF	BAT Reference document
cao	collectieve arbeidsovereenkomst
DB	Dierenbescherming
DR	Dienst Regelingen
EL&I	ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie
EEP	Energie Efficiency Plan
ESBL	Extended Spectrum Beta Lactamase
EU	Europese Unie
EVA	Energie Verbruik Analyse
HPAI	Hoog Pathogene Aviaire Influenza
IPC	International Poultry Council
IPPC	Integrated Prevention and Pollution Control
LPAI	Laag Pathogene Aviaire Influenza
MJA	Meerjarenafspraak Energie-efficiëntie
MJP	Meer Jaren Plan
MRSA	Methicilline Resistente *Staphylococcus aureus*
MVO	Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen
NGO	Niet-Gouvernementele Organisatie
nVWA	nieuwe Voedsel en Waren Autoriteit
PBO	Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie
PPE	Productschap Pluimvee en Eieren
PVE	Productschappen Vee, Vlees en Eieren
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
S.e.	*Salmonella enteritidis*
S.t.	*Salmonella typhimurium*
STAR	Stichting voor de Arbeid
VWS	ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

NEPLUVI

Colofon

Redactie	Secretariaat NEPLUVI
Eindredactie	Bart Manders/ Wim Busser
Traffic	Nienke Jansen
Productie	Busser&tenHove Communicatie, Elst
Vormgeving	Stefan Kraaijenhagen - Zaza, IJsselstein
Productfoto's	PPE Zoetermeer
	www.hoekiptnederland.nl
Foto Odink	Ger Thijssen
Drukwerkcoördinatie	Drukwerk Unlimited

NEPLUVI

NEPLUVI
Kokermolen 11
3994 DG Houten
Postbus 331
3990 GC Houten
Telefoon 030 6355252
Fax 030 6571114
info@nepluvi.nl
www.nepluvi.nl